

Élet és Irodalom Alapítvány

LIII. évfolyam 33. szám, 2009. augusztus 14.

TATÁR GYÖRGY

HÁROM ESKÜ

XLIX. évfolyam 39. szám, 2005. szeptember 30.

Az I. világháborút követően a palesztinai brit mandátum Népszövetségtől kapott megbízatása arra szól, hogy a szóban forgó területen létesítsen otthon, hazát (homeland) a zsidó nép számára. A két világháború között e feladatnak megfelelően a cionista szervezetek a mandátum teljes területén szelvény-hosszában hozták létre településeik laza hálózatát: falvakat, kibucokat, városokat. Az európai pusztítás nyomán pedig számosságában még a már helyben lakó zsidó lakosságot is meghaladó holokauszt-túlélő menekülttömeg zúdult Palesztinára. Az egyre sokasodó etnikai-vallási és politikai ellentétek rendezése céljából az ENSZ tagállamai 1947-ben megszavazták a mandátumterület két államra történő felosztását. A leendő zsidó és arab állam követhetetlenül bonyolultan futó határait kijelölve az ENSZ maga mögé utasította a problémát, s nem fecsérelte tovább az idejét olyan kérdések megoldására, mint hogy például mi legyen az így az arab államban rekedt zsidó vagy a zsidó államban rekedt arab települések sorsa. A kor szokásainak megfelelően nyilván valamiféle lakosságcsere gondolatával hessentették el maguktól ezt a gondot, ahogyan azt a másikat is, hogy tudniillik mi a teendő, ha a zsidó fél elfogadja a felosztási határozatot, miközben a palesztinai arabok vezetői, valamint kivétel nélkül minden arab állam elutasítja azt, s egyben jelzi, hogy erővel is érvényt szerez ennek az elutasításnak. Márpedig így történt.

A frissiben kikiáltott zsidó állam hosszan elnyúló önvédelmi háborúra kényszerült több arab állam egyidejű támadása ellen, valamint a helyi arab lakosság ehhez csatlakozó - a volt mandátum egész területére kiterjedő - gerillaháborúja ellen. Mint ismeretes, az 1949-es ideiglenes tűzszüneti vonalak mentén - melyeket ma az egész úgynevezett nemzetközi közösség mint 1967-es "határokat" emleget, s amelyeket az arab világ egésze még soha nem ismert el - tartós terrorháború bontakozott ki. A települések sorsa a következőképpen alakult: a zsidó állam területéről a háború során nagyszámú arab lakosság menekült el, egyes területekről pedig - részben a gerillaharcok büntetéséül, részben a nyilvánvaló további fenyegetettségre vonatkozó katonai megfontolásokból - tudatosan elűzték arab lakosokat. Ezzel együtt, mint ugyancsak ismeretes, hatalmas lélekszámú arab kisebbség maradt Izrael állam területén. A másik oldalon irtóháború indult a zsidó államon kívül rekedt zsidó települések ellen. A Gázai övezetet az egyiptomi, az úgynevezett Nyugati Partot - és Jeruzsálem keleti felét - a jordániai hadsereg foglalta el: az ENSZ-határozatba foglalt arab államot nem hozták létre, sőt

Jordánia annektálta az általa megszállt valamennyi területet. Mindezekben a területeken nem maradt fenn egyetlenegy, a mandátum idején létesült zsidó település sem: elkeseredett elhárító harcok során vagy elpusztultak, vagy megadták magukat, mielőtt elpusztultak, vagy evakuálták őket a kilátástalan küzdelem elől. Tulajdonképpen így állt elő az a mára a nemzetközi közösség számára magától értetődő kép, miszerint Izraelben jogegyenlőségben élő arab kisebbség található, az eljövendő arab állam azonban szigorúan zsidómentes kell legyen.

A mai izraeli úgynevezett telepes-népesség egyik, meghatározó magja ezeknek az egykori - Európát elhagyó, Izrael földjén új életet kezdő - kibucaknak a túlélő maradéka, illetve leszármazottjaik. Csak két kiragadott példa: a most kiürített telepek közt gyakran esik szó a Gázai övezet keleti közepén elhelyezkedő Kfar Darom nevű településről. Ezen a Talmudban is említett helyen közvetlenül a világháborút követően jött létre kibuc, amely aztán alulmaradt az Egyiptommal vívott háborúban. Nyom nélkül elpusztult, túlélő lakói Izraelben újították fel településüket Bnej Darom (Darom fiai) néven. Az egyiptomi csapatokat kiverő hatnapos háborút követő években egy csoportjuk visszaköltözött a még mindig otthonuknak érzett eredeti helyre. Mostani újraköltöztetésük politikailag talán elkerülhetetlen volt, de az együttérzés nem megtagadható tőlük.

A másik példa egy ma is fennálló település: Kfar Ecion. Néhány kilométerre Jeruzsálemtől délre hozták létre eredetileg Irakból jött vallásos zsidók 1926-ban. Három évvel később arab pogromtól menekülő lakói elhagyták. Újabb, megint csak egy pogromtól félbemaradt alapítási kísérlet után 1943-ban lengyel vallásos menekültek építették föl újra a négy városból álló Gus Ecion településtomb egyikeként. Virágzó mezőgazdasági településként vált mind súlyosabb harcok színhelyévé 1947-től, fontos stratégiai szerepet töltve be a Jeruzsálemért folyó küzdelemben. Fölmentésére egy 35 főből álló jeruzsálemi rohamcsapat próbált először áttörni, akik azonban az utolsó szálig elestek, emlékművük ma is látható. Más felmentő konvojok eredménytelenségét követően az akkor már ötödik hónap óta teljes bekerítésben harcoló Kfar Ecion ellen az Arab légió és nagyszámú gerilla indított együttes támadást. A településről a gyermekeket korábban már evakuálták, a helyben maradt védők két nappal később megadták magukat. Elsőprő többségüket - a nőket is beleértve - a csőcselék lemészárolta. A települést a földdel tették egyenlővé, helyén jordán katonai tábor létesült. A hatnapos háború során az időközben vallásos kibucokban felnőtt - valamikor innen evakuált - gyerekek egy része részt vett a terület Jordániától való visszafoglalásában, és még ugyanabban az évben közösen újraalapították Kfar Eciont. Azóta egy Efrat nevű város köré szerveződve teljesen kiépült az egykori Gus Ecion településtomb, amelyet összességében több tízezer laknak.

A kilencvenes évek vége tájt egy előadásorozatot hallgattam végig Jeruzsálemben, ahol az egyik meghívott Hanan Porat volt, a vallásos cionisták legismertebb szervezetének, a telepes-tevékenységért felelős Gus Emunimnak (a Hit Tömbje) az egyik vezetője. Jóformán mit sem tudva arról, ki ez az ember és miféle szervezetet képvisel, csak a levegőből éreztem - ez még az úgynevezett békefolyamat levegője volt - a bizonytalan tartózkodást, ami bevonulását kísérte. Hatvan év körüli, jól megtermett férfi jött fel zavartalan léptekkel a pódiumra, farmernadrágban, színes flanelingben, csípőjén revolverrel. Kifejezetten lengyeles, erős állkapcsú parasztarc, nagyon világos, kék szemek. Értelmesen és világosan beszélt, inkább a mozgása hatott nagyon patetikusan, nem a szavai. Tulajdonképpen szülőfalujának és világnézetének a történetét mesélte el, ami azonos volt élete egyszerű elbeszélésével. Kfar Ecionban született, ott töltötte egész gyermekkorát egy nagy, meleg, vallásos családban. Beszélt az arab támadók által

időnként meggyilkolt falubeliekről, az önvédelmi brigádok által elhárított rablóbandákról, legtöbbször azonban a helység iránti szinte vallásos szeretetéről. A mindent elborító harcok idején a falu többi gyerekeivel együtt ismeretlen kalandos úton Jeruzsálemben mentették, majd onnan is tovább. Kfar Ecion pusztulásával mindenkijét és mindenét elveszítette. 1949 és 67 között néhány társával rendszeresen közel mentek a tűzszüneti vonalhoz, lehetőleg alkonyatkor, hogy ne nyújtsanak jó célpontot a mindig leselkedő jordán orvlövészeknek, és távcsővel kémlelték egykori otthonukat. Semmi, de semmi nem maradt belőle, még a romokat és a sírköveket is felhasználták útépitésre, mondta. De megmaradt az az egyre hatalmasabbá növekedő olajfa, amit a szüleimmal együtt ültettem. Tizennyolc éven át ez a fa volt az otthonom, csak ide vágytam vissza, és a közelébe se mehettem. Aztán jött a hatnapos háború, amikor is egy itt harcoló egységhez kértem magam. A győzelem után a többi "gyerekekkel", aki még megvolt, elmentünk a fához. Hozzá viszonyítva tudtuk rekonstruálni, melyik ház és melyik udvar hol állt. Azóta is ott lakunk. Mindannyiunkat meg kell ölnie annak, aki még egyszer el akarja venni. És ez szól Izrael kormányának is, fejezte be, furcsa módon egyáltalán nem fenyegető, inkább tényközlő hangon.

*

Az Izrael által az 1967-es hatnapos háborúban megszállt területeken létesített telepek, valamint a telepések sorsa a nemzetközi politika síkján - érthető módon - kizárólag mint politikai probléma jelenik meg. A Gázai övezet telepeseinek a hadseregtől végrehajtott erőszakos - bár vértelen - kilakoltatásának megdöbbentő képei bejárták a világ nagy hírcsatornáinak képernyőit. A "telepek" és a "telepesek" kifejezésekhez fűződő európai képzettársítások alapján meghökkentő volt a máskor "állandóan felfegyverzett" kitelepítendő látványa síró családtagjaik között, valamint a velük órákon át huzakodó, máskor szintén "állandóan felfegyverzett" katonák látványa, amint egymás vállára borulva sírnak. Nem pusztán arról van szó, hogy az eltávolítást végző katonák jókora hányada személyesen is ismerte a kitelepítendőket, hiszen sokuk éveken át itt szolgálva védelmezte őket, hanem arról is, hogy a fiatal telepések zöme egyébként - akár férfi, akár nő - maga is a legkülönbözőbb alakulatoknál szolgálva tulajdonképpen a katonák éppen civilben lévő bajtársa volt. A katonák egy része talán Júdea vagy Szamária településein él, s máskor a gázai telepés védelmezte őt ott katonaként. A képekből nyilvánvaló volt, hogy a hadsereg a parancsot teljesíteni fogja, s egyben az is, hogy mindeközben kényszerítő és kényszerített értik egymást. Amiben értik egymást, eredendően nem politikai probléma, noha a dolog természetéből fakadóan a történelmi valóság közegében mint politikai probléma jelenik meg, és politikai összefüggések közé illeszkedik.

Ariel Saron miniszterelnök az övezetből való katonai kivonulás és az ott létesült huszonegy település kiürítésének részletes tervét 2004 októberében tárta a Kneszet, az izraeli parlament elé, hosszú beszédben indokolva meg döntését. Beszédének vége felé, miközben a képviselőket a terv megszavazására biztatta, váratlanul Menahem Begin, egykori miniszterelnök 1977-es - ugyanitt elhangzott - beszédéből idézett: "Azt mondtam egykor a Gush Emunim embereinek, hogy szeretem őket ma, és szeretni fogom őket holnap is. Azt mondtam nekik: nagyszerű élharcosok vagytok, az ország építői, töretlen földet belakók, ha esik, ha fúj, minden nehézséget leküzdök. Ám van egy gyengeségetek - a messiási komplexus."

Amire itt mindkét miniszterelnök célzott, és amit a jelen levő képviselők egyike sem érthetett félre, pontosan az a mozzanat, amelyen az egymás vállán síró telepés és katona is ugyanazt érti, és amely mozzanat a vallásos hit politikán túli világából való. A vallási és a politikai szféra lakói, emberek és tájak, emlékek, vágyak és fogalmak, sosem

látott idegenekként tekintenek egymásra, saját felségterületükre lépett idegen megszállóként látva a másikat. Tekintettel arra, hogy a hírközlés egész világában csak az egyik szféra - a politikáé - jelenik meg, míg a másik láthatatlan marad, a jelen írásban ebből a másiból törekszünk valami keveset érthetőbbé tenni. Nem utolsósorban azért tűnik ez szükségesnek, mert a politika világában - mint idegen elemekben - felbukkanó vallási jelenségeket e világ egyedül politikailag képes értelmezni, azaz vagy olyan politikai törekvésektől motiváltaknak látja, amelyek tökéletesen idegenek tőle, vagy irracionális démoniaknak. Tehát ezúttal e jelenségekről nem mint politikai problémákról lesz szó, ami nagyrészt mindenki előtt világos, hanem mint vallási problémákról, amelyeknek - feltehetőleg - a megoldásuk is majdan a vallási hit területén keresendő.

*

A "telepes" kifejezés minden európai nyelvben az idegen területet erőszakkal birtokba vevő, arról a bennszülött lakosságot elűző, s annak hült helyén saját "telepet" létesítő kalandorfélét jelenti. Erkölcsi-politikai szitokszóként használva a gyarmatosítás és a bennszülöttek kiirtása is benne lebeg a szó aurájában, s még ha gyakorlati okokból senkinek nem is jut eszébe - mondjuk - az amerikai kontinens kiürítését követelni, a történelmi büntudat rituáléját megkövetelik. Esetünkben azonban nem a szekuláris, politikai cionizmusról van szó, amelynek nyelvhasználata nem tér el alapvetően a nyugati nyelvekétől, hanem az Izraelen - és egyáltalán: az egykori és mai cionista mozgalmon - belül erős kisebbségben lévő "nemzeti-vallásos" szerveződésekről és csoportokról. Utóbbiak ugyan szintén a hébert beszélik anyanyelvükként, de szavaikban - a tisztán világi jelentést felzaklató módon - a nyelv bibliai mélyrétegei is szóhoz jutnak. Paradoxonok helyett álljon itt egy - a telepések kérdésében lényegi - nyelvi példa. A Biblia, amely az Ígéret Földjének birtokbavételét Izrael népe által enyhén szólva is központi jelentőségű cselekvésként tárgyalja, e cselekvésre egy olyan ígét használ (hitnáché) amelynek az alapjelentése örökölni, jogos örökségébe lép, birtokba veszi osztályrészét. A mai héberben a "telepesekre" és tevékenységükre ezt használják (mitnáhálim = telepések), egyéb lehetőség voltaképp nincs is. Legkorábbi előfordulása 4Mózes 32, 18, ahol a következő összefüggésben áll: a Jordántól keletre táborozó nép arra készülődik, hogy Jósué irányításával átkeljen a folyón, és birtokba vegye Kánaán földjét, amikor két törzs, Gád és Ruben vezetői meglepő kéréssel fordulnak Mózeshez. Táborozásuk területe annyira alkalmasnak tűnik az állattartásra, hogy ők inkább itt maradnának, és nem vennének részt a további vállalkozásban. A haragra gerjedő Mózes példálózásokkal teli beszéddel válaszol, amelyben Izrael egységének megtörésével és az Úr útjától való eltéréssel vádolja őket, aminek lehetséges következményeként említi, hogy Isten végképp az Ígéret Földjén kívül, a pusztában hagyja népét. A két törzs fiai erre átfogalmazzák a kérésüket: berendezkedünk itt, gyermekeinknek falvakat és városokat építünk, magunk pedig fegyverrel vonulunk Izrael népével, és "bevisszük őket a helyükre". Majd következik a kritikus kifejezés: "Nem térünk meg házainkhoz, míg meg nem települtek (hitnáché) Izrael fiai, ki-ki az ő örökségébe (nachalató)." A két, azonos gyökre épülő szó együtt alkot egy idiomatikus fordulatot, amely mintegy a passzív örökösödési jogviszony aktivizálását jelenti. Aki a modern, szekulárisnak tekintett államnyelv felől olvassa ezt a bibliai helyet, annak az olvasatában Gád és Ruben segíteni fog a többieknek "telepek" létesítésében. A vallásos cionista kisebbségi olvasatában azonban az írott és elektronikus sajtó "telepes" szava is az Izrael Istenétől Izrael népének megígért, és most odajuttatott örökség birtokbavételét jelenti.

*

Az Izrael földjére való "fölménés" mind a tradicionális vallási nyelvben, mind a társadalom világi részétől beszélt nyelvben ma egyaránt az Izraelbe történő bevándorlást és megtelepedést jelenti. A vallásos társadalom nyelvében azonban a kifejezés nem feszültségmentes, s többek közt ez a feszültség ölt testet a vallásos cionizmus és az ultra-ortodoxia ellenséges viszonyában. Ezt már csak azért is szükséges megemlítenünk, mert például a magyar média az együtt síró telepesek és katonák esetében gyakran alkalmazta az "ultra-ortodox" szót, meglehetősen tudatlanságban azt a tényt illetően, hogy nevezett vallási körökből sem telepes, sem katona nem kerül ki. Mindjárt kiderül, miért.

Az ultra-ortodox közösségek számára a kulcshely a Babiloni Talmudban található (Ketubót 111a). Ezen a helyen a bölcsek azon tanakodnak, vajon föl szabad-e menni Izrael földjére. Nagyjából az a döntés tűnik kikristályosodni, hogy ki-ki külön-külön, egyéneként megteheti, elvben akár a nép minden egyes tagja is, ám nem teheti meg a nép egésze mint Izrael népe. Az érvelés az Énekek Énekének egy sorára (2,7) alapoz: "Kényszerítlek (az eredetiben: megesketlek) titeket Jeruzsálemnek leányai, (...) fel ne költsétek és fel ne serkentsétek a szerelmet addig, amíg (nem) akarja." Hogy miféle szerelmet nem szabad felébreszteni, míg magától föl nem serken álmából, azt a többi bölc siet a segítségükre: "Ez pedig az, hogy ne menjen fel Izrael a Falra." A további fejtegetések végül a következő csomóba lesznek kötve: "Ez a három eskü - mire (szól)? Egy, hogy ne menjen fel Izrael a Falra, és egy, hogy megeskette a Szent, áldott legyen, Izraelt, hogy ne lázadjon a világ népei ellen, és egy, hogy megeskette a Szent, áldott legyen, a bálványimádókat, hogy ne sanyargassák Izraelt túlságosan." Az első eskühöz, a Falra való fölménés tilalmához, a XI. század nagy kommentátora, Rasi, csupán egyetlen értelmező megjegyzést fűz: "együtt, erővel".

Mindaddig, amíg a három eskü egymást valamiféle érzékeny egyensúlyban tartja, vagyis a zsidó nép a saját és a népek történetén kívül lebeg, az ortodoxia nem kényszerül választásra a betartandó eskük között, s így rögzül a Falra való fölménés tilalma mint "a vég sürgetésének" tilalma. A Messiás siettetése valójában késlelteti az eljövetelet. Mert jóllehet az Ígéret Földjének "öröklése" és belakása, ahogyan írva áll a Törvényben, mindörökké érvényes parancs, közvetlen érvényesülésének mindaddig útját állja a három eskü, amíg a legilletékesebb fel nem oldja azokat. A három eskü "műszaki zárja" tartja távol Izraelt a történelem végének Falától. Az eskü feloldásának erőszakos sürgetése egyfelől bűn, másfelől felidézi Mózes idézett fenyegetését, miszerint Isten beláthatatlan időkre a pusztában felejtetheti népét.

A XIX. század nyolcvanas éveitől fogva a vallástól való tömeges eltávolodás, az emancipáció és az asszimiláció káosza közepette az európai világ növekvő mértékben tekinti semmisnek a zsidó tradícióban rögzített harmadik esküt. Közép- és Kelet-Európában egymást érik a tömeggyilkos pogromok, elszórtan ismétlődő vérvádperek. Kelet felől százezreket megmozgató menekülőáradat indul Amerika felé, miközben egy vékony erecske kezd csordogálni a Szentföldre, az Ottomán Birodalom területére. Herzl fellépését röviddel megelőzve publikálja röpiratát az odesszai Leo Pinsker, amelyben a felvilágosult népek nyújtotta megbízhatatlan emancipáció helyett a zsidó nép önemancipációjára szólít föl, azaz a többi népéhez hasonló nemzetné válásra, nem is annyira a körülötte dúló vérontás, mint inkább az éjjel-nappal rettegésben élés kibírhatatlan megaláztatásának terhe alatt. A politikai cionizmus Herzl által történt megalapításában is aránytalanul túlbecsülik a Dreyfuss-per szerepét, ahhoz a naplójából kiolvasható hatáshoz képest, melyet a Párizs utcáin tízezerrel vonuló tüntetők gyakoroltak rá, ajkukon a "halál a zsidókra!" jelszóval.

Eltérően a rabbiktól persze Herzl dolgát nagyban megkönnyítette, hogy - osztrák drámaíróként - hírét nem hallotta soha a "három eskünek", de finom politikai érzékére vall, hogy az első Cionista Kongresszust megelőzően óvatosan elhatárolta magát alelnöke, Max Nordau vallásellenes kijelentéseitől. "Ne riasszuk el magunktól a cionista rabbikat", írta Nordau beszédkeziratának margójára. A szóban forgó rabbik a nép kétségbeejtő szükséghelyzetére való tekintettel álltak a mozgalom mellé, amelyet azonban szigorúan a vallástól független, gyakorlati mozgalomnak láttak. Az egyébként a vallási reformoktól is idegenkedő többségi ortodoxia azonban szorosabbra vonta sorait, és a bontakozó politikai cionizmust - rabbi-támogatóival egyetemben - közönséges esküszegésnek és veszedelmes eretnekségnek minősítette.

Nem így egy fiatal, nagy tudású letterszági rabbi, Avraham Jicchak ha-Kohén Kuk (a továbbiakban: Rav Kuk), aki már 1898-ban, az első Cionista Kongresszus alig néhány anyagának ismeretében elkezdte szövegezni egész életét végigkísérő programját Izrael nemzeti feltámadásának és a Tóra törvényeinek viszonyáról. Gondolkodásának alapvetően vallási természetéből fakadóan Izrael népének újjászületése történelmi őshazájában már pusztán fogalmilag sem volt számára másképp megragadható, mint messiási terminusokban. A Cionba való visszatérés szinte magától értetődően jelentette a vallási kötöttségeiben fellazult nép megtérését, a prófétizmus újramegjelenését, a Nagy Szanhedrin visszaállítását, a totális erkölcsi és társadalmi megújulást, és - nem utolsósorban - Izrael bölcseinek egyetértését. Mindezt a történelminek látott folyamatot azonosítja a történelmen túlról közeledő Messiás lépteivel.

Rav Kuk 1904-ben vándorol ki Palesztinába, alig néhány héttel Herzl halála előtt. Miközben a jeruzsálemi ultra-ortodoxok a halott nevét is alig voltak hajlandók kimondani, fölötte mondott gyászbeszédében Kuk a zsidó tradíció homályos elő-messiási alakjához, a Messiás, József fiához hasonlította őt, aki a hagyomány szerint világi harcaival és bukásával egyengeti az utána következő tulajdonképpeni Messiásnak, Dávid fiának az útját. Talán az ehhez kapcsolódó gondolatok jelentik az első lépéseket azon az úton, amelyen Rav Kuknak és tanítványai nemzedékeinek a számukra feladott legsúlyosabb teológiai problémára kellett megoldást találniuk: a már az Ottomán Birodalom, majd a Palesztinai Brit Mandátum területén a bevándorló telepések által véghezvitt, minden képzeletet felülmúló átalakító munka átütő sikere, és az e bevándorló cionista tömegek megdöbbentő vallástalansága közt tátongó szakadék értelmezésére.

Ennek érdekében Rav Kuk a középkori zsidó misztika, kivált a XVI. századi Iuriánus kabbala fogalmihoz nyúlt vissza. E felfogás alapján a hívő feladata a valamennyi világban és minden lehetséges valóságban szétszórta rejtőző isteni fényszikrák fellelése, megtisztító fölemelése, s ezáltal a teremtés eredeti - de elveszett - tervének megváltó helyreállítása. A teremtés előtti isteni fénynyalábok a materiálissá süllyedt világban megkérgesedett tokokba, kabbalista kifejezéssel: "héjak" közé zárva várnak Istenhez való visszatérésükre. A középkori spirituális mozgalom elgondolásában persze a kabbalista elsősorban a szent szövegek mélyén lakozó szellemi világok végtelen kozmoszait járta az isteni fénynyomok után kutatva, ugyanígy járva el a mindennapi világban kifejtett rituális élete és imagyakorlatai során is. E kabbala Rav Kuk számára legfontosabb mozzanata az volt, hogy a megváltás érdekében "felemelendő" szikrák - nehezen áthatolható "héjak" mögé rejtve - ott rejtőznek a teljesen profán valóságok mélyén is. Ez a középkori eszme ölt testet például a haszidizmus egyik tanítójának a tanácsában, aki arra inti írástudatlan cipésztanítványát, hogy ha minden egyes öltés közben, amellyel egymáshoz varrja a cipő talpát és felsőrészét, teljes szívéből arra koncentrálna, hogy most a magasabb világokat kapcsolja össze az alsó világokkal, öltésre hozzájárulhat Isten országának eljövételéhez. Valahogy ennek a mintájára

gondolja el Rav Kuk tanítása is a vallástalan bevándorló Izrael földjét "betelepítő", látszólag teljesen profán tevékenységét is. A mit sem sejtő, a Tóra parancsolatait semmibe vevő eretnek, miközben "telepet" létesít Izrael földjén, és Izrael népének nevében új életre műveli azt, tudtán kívül is részt vesz a megváltás azon folyamatában, melynek végén - Isten ígéretének megfelelően - Izrael összegyűjtetik a száműzetésből, és "megörökli" országát. A kabbala fogalmi kerete teszi lehetővé, hogy a nép Cionra való visszatérése kozmikus dimenzióra tegyen szert: a népek világának és az univerzum megváltásának nélkülözhetetlen elemévé lesz. A vallásos cionizmus telepes-tevékenységét teológiailag megalapozó Rav Kuk kifejezőmódját erősen színezi az a nyelvi kreativitás, amelylyel például - etimológiailag egyébként megalapozottan - állandó aszszociatív kapcsolatot létesít a Cionra való "visszatérés" (sivah) és a megtérés (tsuvah) között. A kabbalista gondolkodásban teljesen helyénvaló az a föltevés, hogy ha egy szó - más jelentésben történő alkalmazásakor - magával viszi összes többi jelentését is, akkor a szó által jelölt valóságos mozdulat is viszi magával e jelentéseket.

A lengyel haszidok korabeli vezetője, a Gurer Rebbe persze zordonan azt válaszolta erre, hogy a száműzöttek "visszatérnek" ugyan az országba, de nem "térnek vissza" bűneikből. A jeruzsálemi ultra-ortodoxok akkori vezetője még keményebben fogalmaz: a tettek mögé látni Isten hatóköre, és nem Rav Kuké. Ez a hegeli "ész cselére" emlékeztető felfogás a vallástól távolodó, ám mégis a megváltáson munkálkodó történelmi folyamatról, nemcsak az ultra-ortodoxia, de a később a Rav Kuk tanítványaival szembekerülő világi értelmiség részéről is szenvedélyes kifakadásokat váltott ki. Amos Oz - és a baloldali Izrael más képviselői is - a nyolcvanas években számos alkalommal nyilvánosan kikérték maguknak azt a föltevést, miszerint "nem tudják, de teszik" személyes autonómiájuk megsértését, valóságos motívumaik meghamisítását látva benne. Európa számára ezek a viták azért is lehetnének tanulságosak, amit Oz és társai nem észlelnek benne: hogy tudniillik amivel e kabbalista történelem-teológiában szembetalálkoznak, az csupán a "vallási köntös" - mára szélteben-hosszában elterjedt, és magától értetődőnek tekintett - fogalmának az ellenkezője. Szemben a "vallási köntösben" jelentkező gazdasági-politikai harc bevett fogalmával, ezúttal a profán "gazdasági-politikai köntösben" jelentkező vallási mozgás elképzelésével van dolgunk. Amikor majd Oz az iszlám terrorizmus "igazi", vagyis gazdasági-politikai okait keresi, egy baloldali-liberális kabbala álláspontjára helyezkedik, amely az önmagát vallásilag indokoló rémtettekből akarja kigyűjteni és "felemelni" a szociális és politikai igazság "fényszikráit".

*

Rav Kuk 1935-ben halt meg, tehát még a holokauszt és Izrael állam kikiáltása előtt. Tanítványainak irányítását - és tanításának szinte kizárólagos interpretálását is - fia, Cvi Jehuda Kuk vette át. Az apa elgondolásai figyelemre méltó átalakuláson és leegyszerűsödésen estek át. Az Izrael népét Izrael földjétől elválasztó Fal immár leomlottként jelenik meg számára, Isten mintegy Izraelnél "fogva" hajtja végcélja felé a világtörténelmet. Az ultra-ortodoxia eretnekségvádjára válaszolva fogalmazza meg sokat idézett, klasszikus szentenciáját: Nem mi sürgetjük a véget, hanem a vég sürget bennünket. Lényegében az ő szellemi irányítása nyomán jön létre tanítványaiból a Gus Emunim nevű - új és új telepek létesítésével és fenntartásával foglalkozó - laza szervezet 1974-ben. E csoport ugyan soha nem vált formálisan is politikai párttá, befolyása azonban átmenetileg hatalmassá tudott nőni annak következtében, hogy vallási vezetői közül számosan több parlamenti párt vezető képviselői közé tartoztak. Föltehetően ezért voltak képesek olykor az állam által illegálisnak minősített telepeket is létesíteni állami pénzből. Legjobban talán azok jellemezték az elhunyt Rav Kuk és fia

tanítása közti különbséget, akik szerint az utóbbi kezén a vallásos cionizmus átváltozott a cionizmus vallásává. A nép és országa közti fal leomlása az ifjabb Kuk számára egyben a teológia és a politika közti fal eltűnését is jelentette. Apjától eltérően nála a teológia nem értelmezte többé a politikai történéseket, hanem mindenfelé teológiai történéseket látott maga körül, ahová csak nézett. A profán történelemnek egyszerűen nyoma veszett. Ahogyan a hatnapos háború ütközeteiben Izrael csapatai behatoltak a Biblia fizikai-földrajzi helyszíneire, úgy öltöttek számára testet apja hittel teli spekulációi és reményei a profán valóság minden zegében és zugában. Az öröklendő és megművelendő földhöz való viszony immár nem a szentség megváltandó szikráit rejtette magában, hanem maga vált a kézzelfogható szentséggé: a szent földet birtokba vevő hadsereg éppoly szent lett, mint az állam, amely e haderőt mozgatta. Az elődök hitében a megváltás messiási villáma kívülről tör be a történelem profán árjába, hogy a végső torkolathoz vezesse azt. A Gus Emunim szellemi irányítói számára nincs többé különbség e villám és e folyam között, maga a megváltás folyamatává lett történelem száguld a saját mozgásában tudatosított vég felé. az ifjabb Kuk számára egyben a teológia és a politika közti fal eltűnését is jelentette. Apjától eltérően nála a teológia nem értelmezte többé a politikai történéseket, hanem mindenfelé teológiai történéseket látott maga körül, ahová csak nézett. A profán történelemnek egyszerűen nyoma veszett. Ahogyan a hatnapos háború ütközeteiben Izrael csapatai behatoltak a Biblia fizikai-földrajzi helyszíneire, úgy öltöttek számára testet apja hittel teli spekulációi és reményei a profán valóság minden zegében és zugában. Az öröklendő és megművelendő földhöz való viszony immár nem a szentség megváltandó szikráit rejtette magában, hanem maga vált a kézzelfogható szentséggé: a szent földet birtokba vevő hadsereg éppoly szent lett, mint az állam, amely e haderőt mozgatta. Az elődök hitében a megváltás messiási villáma kívülről tör be a történelem profán árjába, hogy a végső torkolathoz vezesse azt. A Gus Emunim szellemi irányítói számára nincs többé különbség e villám és e folyam között, maga a megváltás folyamatává lett történelem száguld a saját mozgásában tudatosított vég felé. Az ifjabb Kuk számtalan alkalommal explicite is azonosította az "örök Izrael" kifejezetten vallási fogalmát a földi állammal. Amikor szóba jött a háborúban elfoglalt területek egy részéről történő esetleges visszavonulás, ezt arra az 1Sám 15,29-re utalva hátrította el, miszerint Izrael Istene "nem hazudik, és semmit meg nem bán, mert nem ember ő, hogy valamit megbánjon". Tanítványai erre és hasonlókra támaszkodva vonják kétségbe Izrael kormányának ahhoz való jogát, hogy dönthessen Izrael földjéről. A vallásos cionisták ellenséges viszonyát a baloldali kormányok béketörekvéseivel szemben természetesen nem a háború szeretete motiválta, hanem a két Rav Kuk ihlette kifejezetten teológiai szenvedély. A már említett Hanan Porat fogalmazta meg egy alkalommal: "Nincs béke az egész teremtés megváltása nélkül." Ennek viszont része Izrael földjének megöröklése, belakása.

*

A Szentély pusztulása nyomán kialakult rabbinikus judaizmus vallási tudatából a történelem elillant. Ez egyrészt kitűnik a bibliai szöveghez való viszonyból, amelynek egyik értelmezési alapelve lett, hogy "a Tórában nincs előbb, és nincs később". Másrészt abból, hogy a zsidó egzisztenciára használt terminusok - az ultra-ortodoxiában mindmáig - csak a két szélsőség fogalmát ismerik: vagy Fogság, vagy Megváltás. Az egyikből a másikba vezető út nem a történelem útja, azaz semmilyen ok-okozati egymásra következés nem kapcsolhatja egyetlen összefüggésbe a Fogság (száműzetés) korát a megváltásával. Izrael népe eszerint a történelem közegében élő történelmen kívülség. Az általunk röviden bemutatott vallási cionizmus különböző válfajai azon fáradoznak, hogy a rabbinikus judaizmus feladása nélkül vessenek számot a történelemben való visszamerülés tényével. Az eddigi kísérletek egy része nem talált jobb megoldást annál,

mint hogy az adott történelmi helyzetet valamiképp a megváltás kezdeteként értelmezze. "Félúton" vagy "negyedúton" lenni száműzetés és megváltás között nem más, mint a vallási hagyomány abszolút terminusaival értelmezni a történelem folyamatának elkerülhetetlen relativitásait. Ez valószínűleg maga után képes vonni a relatív tényezők abszolutizálásába történő kisiklást.

Az Izraelben élő ultra-ortodoxia azzal válaszol a kihívásra, hogy bár ott él, de nem "megy fel a Falra", azaz bármilyen paradox is, száműzetésben él Izrael földjén, és nem lép bele a történelem folyójába. A vallásos - vagy messiási - cionizmus ugyan vallástalan társaitól körülvéve visszatért a történelembe, de azt csakis mint a történelem vége felé tartó mozgást tudja érzékelni. Mintha épp azon a ponton akarná fölvenni a történelem fonalát, ahol az 70-ben kihullott a júdeai háborút vívó zelóták kezéből.